

VČASNOSTREDOVEKÉ OSÍDLLENIE V RUSKEJ, OKR. MICHALOVCE

Marián Uličný

DOI: <https://doi.org/10.31577/szausav.2019.suppl.1.31>

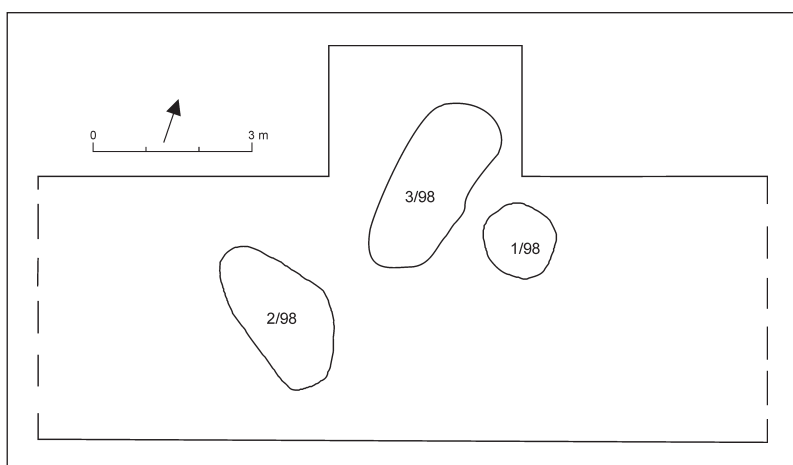
Keywords: East Slovakia, lowland settlement, pottery, Early Middle Ages

The Early Middle Ages settlement in Ruská, Michalovce district

The paper presents the results of the early medieval period's settlements in Ruská in the areas Pri cintoríne and Čierna zem. By analyzing the obtained pottery material it was possible to date these settlements in the frame of 10th–11th centuries.

Počas záchranného výskumu Archeologického ústavu SAV v novej trase plynovodu od štátnej hranice s Ukrajinou po areál elektrárne vo Vojanoch sa v roku 1998 čiastkovo skúmali aj dve sídliská v katastri obce Ruská, rozprestierajúcej sa juhovýchodne od mestečka Veľké Kapušany (*Béres/Kaminská/Uličný 2000, 33, 34*).

POLOHA PRI CINTORÍNE

Obr. 1. Ruská, okr. Michalovce. Poloha Pri cintoríne, celkový plán výskumu.

Nálezisko Pri cintoríne sa nachádza severovýchodne od intravilánu obce, severne od miestneho cintorína. Zarovnaný terén tu len mierne vystupuje nad inundačné územie ležiace vo východnom susedstve, ktorým prebieha trasa odvodňujúceho Ruského kanálu severojužného smeru. Na odhumusovanej ploche zníženej na úroveň asi 40 cm pod jestvujúcim povrchom terénu sa zachytila koncentrácia troch zahĺbených objektov z včasného stredoveku (obr. 1). Svojou tmavohnedou hlinitou výplňou sa zreteľne črtali v žltom až žltomhnedom ílovitom podloží.

Opis objektov

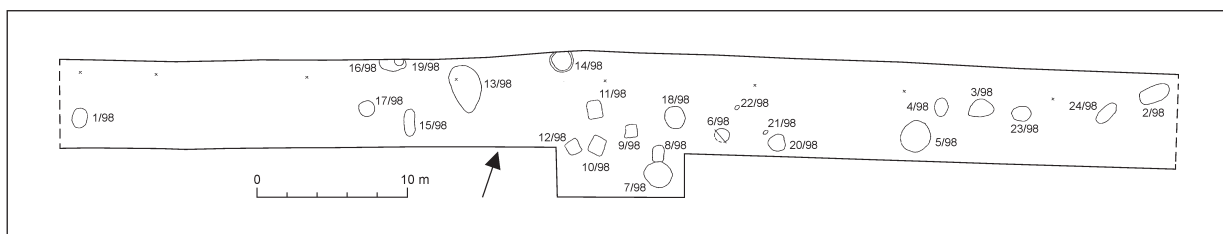
Objekt 1/98 – jama takmer pravidelného kruhového pôdorysu s priemerom 150 cm, steny kolmé, nepravidelne zarovnané dno v hĺbke 20–40 cm. Výplň objektu tvorila tmavohnedá hlinitá vrstva s mimoriadne bohatým keramickým materiálom (tab. I: 1; II: 2, 4, 6, 9; III: 1, 5; IV: 3, 7, 10, 13) a zvieracími kosťami.

Objekt 2/98 – veľmi plytká jama elipsovitého tvaru s dĺžkou asi 310 cm a max. šírkou asi 150 cm, s najväčším rozšírením v strednej časti. Takmer zarovnané dno veľmi plytké, v hĺbke len 12 cm. Výplň objektu tvorila tmavohnedá hlinitá vrstva, v ktorej sa nachádzali úlomky keramiky (tab. I: 5–7; II: 1; III: 3; IV: 8) a ojedinelá zvieracia kosť.

Objekt 3/98 – pozdĺžna elipsovita jama s dĺžkou asi 350 cm a max. šírkou 160 cm, s najväčším rozšírením na severnom konci. Steny objektu sa šikmo stupňovito zužovali smerom k zarovnanému dnu v hĺbke 50 cm. Výplň tvorila tmavohnedá hlinitá vrstva, z ktorej sa vyzdvihlo niekoľko úlomkov keramiky (tab. II: 5; IV: 2).

POLOHA ČIERNA ZEM

Druhé nálezisko známe ako Čierna zem sa nachádza asi 500 m západne od polohy Pri cintoríne. Je to nevýrazne vystupujúca vyvýšenina, rozprestierajúca sa severne od intravilánu obce. Na odhumusovanej ploche v úrovni asi 40 cm pod jestvujúcim povrchom terénu sa zachytilo celkovo 24 zahĺbených objektov (obr. 2). Lokalita bola osídlená v dobe bronzovej, mladšej dobe železnej, dobe rímskej a vo včasnom stredoveku. Do stredovekej fázy osídlenia bolo zaradených celkovo deväť sídliskových objektov.

Obr. 2. Ruská, okr. Michalovce. Poloha Čierna zem, celkový plán výskumu.

Opis objektov

Objekt 1/98 – mierne elipsovita jama s dĺžkou 130 cm a šírkou 100 cm so zarovnaným dnom v hĺbke len 10 cm, výplň tvorila výrazne nápadná tmavohnedá hlinitá vrstva. Z plytkej jamy boli vyzdvihnuté úlomky pravekej a ojedinelej stredovekej keramiky, mazanica a zvieracie kosti.

Objekt 2/98 – jama nepravidelného elipsovitého pôdorysu dĺžky 400 cm a max. šírky 215 cm, dno nerovnomerne zarovnané so zníženinou v prostrednej časti, zahĺbenie dna v rozmedzí 15–25 cm. Z tmavohnedej hlinitej výplne bola vyzdvihnutá početná kolekcia stredovekej (tab. II: 8, 10; III: 2; tab. IV: 9) a pravekej keramiky, úlomky mazanice, zvieracie kosti, fragment kamennej osličky, železný sekáč (tab. III: 6) a zlomok železného nožíka (tab. III: 4). S predstredovekou fázou osídlenia súvisí nález prasleny dvojkónického tvaru z jemne plaveného materiálu a zrejme aj úlomok kosteného šidla.

Objekt 5/98 – takmer kruhová jama (s priemerom 200 až 220 cm), steny sa schodovite zužovali k zarovnanému dnu v hĺbke 110 cm. Objekt mal takmer jednotnú hnedú hlinitú výplň, prevrstvenú v strednej časti len malou vrstvičkou tmavohnedej hliny. Vo výplni sa nachádzali väčšie bloky mazanice, dva kamene, početné nálezy tak pravekej, ako aj stredovekej keramiky (tab. I: 2, 4, 8, 9; II: 3, 11, 12; IV: 5, 11, 12, 14), zvieracie kosti, diviačí kel a obsidiánový úštep.

Objekt 13/98 – jama nepravidelného elipsovitého pôdorysu s dĺžkou 330 cm a max. šírkou 200 cm, plytké zarovnané dno v hĺbke asi 14 cm. Z tmavohnedej hlinitej výplne pochádzajú nepočetné úlomky stredovekej (tab. II: 13; IV: 4) a sčasti pravekej keramiky, ako aj zvieracie kosti.

Objekt 14/98 – spodná časť chlebovej pece s prepálenými červenými hlinenými stenami oválneho tvaru s priemerom asi 160 cm, steny hrubé asi 10 cm zachované do výšky 10–15 cm, ústie pece s predpokladaným predpecným priestorom smerovalo mimo plochy výskumu. Výmaz dna bol trikrát opravovaný, medzi prostredným a spodným výmazom bola úzka uhlíková vrstva s črepami a kameňmi, ktorá sa rozširovala smerom k ústiu. Výplň pece tvorila hnedá hlinitá vrstva s uhlíkmi, s ojedinelými úlomkami pravekej a stredovekej keramiky (tab. I: 3; IV: 6; V: 3–5, 7, 8), mazanica a zvieracie kosti.

Objekt 15/98 – jama elipsovitého tvaru s dĺžkou 350 cm a max. šírkou 140 cm, dno nepravidelné na juhovýchodnej strane plytké, smerom na severozápad sa postupne znižovalo až do hĺbky 50 cm. Z tmavohnedej hlinitej výplne boli vyzdvihnuté úlomky pravekej a stredovekej keramiky (tab. II: 7; IV: 1; V: 1, 11), mazanica, zvieracie kosti, v jednom prípade aj s dokladom opracovania.

Objekt 16/98 – jama elipsovitého tvaru zachytená sondou len čiastočne, dĺžka 330 cm, sondou zistená zachovaná šírka 150 cm, plytké zarovnané dno v hĺbke 15 cm. Tmavohnedá výplň prekryvala ústie staršieho predstredovekého zahĺbeného objektu 19/98. Z výplne pochádzajú nepočetné úlomky pravekej keramiky, mazanica, úlomky železnej trosky

a zvieracie kosti vrátane parohoviny. Plytký objekt s ohľadom na superpozíciu s latenským objektom 19/98 a najmä svojím tvarom a plytkým zahĺbením bol výskumom zaradený do včasnostredovekej fázy osídlenia na lokalite.

Objekt 23/98 – mierne elipsovité jama s priemerom 120 až 140 cm, steny takmer kolmé, mierne nepravidelné zarovnané dno v hĺbke do 25 cm. Z hnedej hlinitej výplne pochádzajú úlomky stredovekej (tab. I: 10), menej pravekej keramiky, zvieracie kosti, úlomok osličky a praveký obsidiánový úštep.

Objekt 24/98 – jama tradičného elipsovitého pôdorysu s dĺžkou 360 cm a max. šírkou 180 cm, nepravidelné vaničkové dno so zahĺbením 35 cm na JZ a 45 cm na SV strane. Z tmavohnedej hlinitej výplne sa vybrali bloky mazanice, kameň, početné zvieracie kosti a úlomky železoviny. S pravekou fázou osídlenia zrejme súvisí zlomok bronzovej ihlice a obsidiánový úštep. Úlomky z hlinených nádob patria stredovekej (tab. V: 2, 6, 9, 10), ako aj staršej predstredovekej fáze osídlenia.

VYHODNOTENIE NEHNUTEĽNÝCH NÁLEZOV

Najčastejšiu formu sídliskových objektov v Ruskej tvorili zahĺbené oválne objekty takmer elipsovitého, resp. vaničkového tvaru. Patrili k nim dva objekty Pri cintoríne (objekty 2 a 3/98) a až sedem objektov v polohe Čierna zem (objekty 1, 2, 13, 15, 16, 23 a 24/98). Doložené sú v rôznych formách od menších, mierne oválnych jám rozmerov 130 x 100 cm, až po pozdĺžne jamy s rozmermi 400 x 215 cm. Jamy mali zväčša pravidelný tvar, niekedy však s menšími rozšíreniami buď v strede, alebo na jednom z koncov. Väčšina z nich patrí k plytkým objektom so zahĺbením len do 25 cm a zarovnaným dnom (objekt 2/98 Pri cintoríne a objekty 1, 13 a 16/98 Čierna zem), resp. zarovnaným dnom s miernymi zníženinami (objekty 2 a 23/98 Čierna zem). Zahĺbenejšie do 50 cm boli len tri výkopy. Objekt 3/98 Pri cintoríne mal stupňovito zošíkmené steny, objekt 15/98 šikmé dno klesajúce k severozápadnému koncu, objekt 24/98 vaničkový tvar so zaoblenými prechodmi zo stien do dna.

K jamám kruhového pôdorysu patrili dva objekty. Objekt 1/98 Pri cintoríne mal priemer 150 cm, avšak plytké nepravidelne zarovnané dno siahalo do hĺbky 20–40 cm. Takmer kruhový tvar mala mierne oválna jama 5/98 s rozmermi 200 až 220 cm, pričom šikmé, schodovite znížené steny siahali do hĺbky až 110 cm.

Posledným nehnuteľným objektom v Ruskej bola hlinená piecka (objekt 14/98) oválneho tvaru s priemerom asi 160 cm, ktorá sa výrazne črtala svojím do červena sfarbeným prepáleným výmazom. Zachované spodné časti piecky boli zahĺbené do ílovitého podlažia. Čefuste pece s predpecným priestorom však siahali mimo hranice skúmanej plochy. Len mierne zahĺbenie pece do podlažia naznačuje, že piecka pôvodne mohla vystupovať nad jestvujúci terén. Výskum nezachytil v jej okolí žiadne doklady, že by mohla byť súčasťou nadzemného príbytku. Pravdepodobnejšie sa javí, že išlo o voľne stojacu chlebovú pec.

Zdokumentované sídliskové objekty z Ruskej tvoria typickú súčasť areálov včasnostredovekých sídlisk. Ich najdôležitejšou súčasťou boli pozostatky po čiastočne zahĺbených domoch. Z prostredia východného Slovenska sú z mladších úsekov včasného stredoveku ojedinele doložené aj pravidelné príbytky štvoruholníkového tvaru. Takéto polozemnice boli publikované z Prešova-Pavlovičovho námestia (Budinský-Krička 1955), Hnojného (Šiška 1964a, obr. 117–119), Zemplína (Miroššayová/Čaplovič 1991, obr. 4) a Spišskej Novej Vsi (Čaplovič/Javorský 1990, 75).

Chaty pravidelného pôdorysu sú zatiaľ v sídliskových nálezoch však skôr zriedkavosťou. Preto sa za pozostatky obytných objektov často označujú aj ďalšie zahĺbené objekty nepravidelného obdĺžnikového až oválneho pôdorysu, najmä ak ich súčasťou bolo ohnisko. Sú doložené napríklad z Prešova-Pavlovičovho námestia (Budinský-Krička 1961, 352–357), Nemcoviec (Budinský-Krička 1988, 88) a Koprivnice (Budinský-Krička 1970a, 88).

Z výskumu v Ruskej však ani jeden zo skúmaných objektov nemožno bezpečne identifikovať ako súčasť príbytku. Súbor nehnuteľných objektov tvoria skôr menšie zahĺbené jamy s hospodárskou funkciou. Zvlášť pozdĺžne jamy približne elipsovitého tvaru bez ohniska sú bežne dokumentované pri odkryvoch včasnostredovekých sídlisk. Publikované sú napríklad z Prešova, z Pavlovičovho námestia a Budovateľskej ulice (Blahuta 1961, obr. 2; 12). Oválne objekty kruhového až obličkovitého pôdorysu tvorili rovnako zázemie vyššie spomínaných obytných stavieb v Nemcovciach a Hnojnom. Nepravidelné pozdĺžne oválne jamy sú dokumentované napríklad vo včasnostredovekej fáze osídlenia v Trebišove (Čaplovič 1979, obr. 6), v Skrabskom (Jenčová 1993, 185, 186), Komáranoch (Mačala 1983, 187), resp. Čičarovciach (Kaminská 2010, 96). Oválna jama bola zachytená aj výskumom v Ostrovanoch (Lamiová-Schmiedlo-

vá 1964, 241). Nepochybne väčšinu zo zahĺbených objektov v Ruskej môžeme interpretovať ako pôvodne exploatačné jamy, z ktorých sa ťažila hlina na vymazanie stien obytných, resp. hospodárskych stavieb. Výkopy následne plnili funkciu odpadových jám.

Výnimočnejším objektom na lokalite je len nález voľne stojacej pece. Takéto objekty sú doložené v prostredí juhozápadného Slovenska zvlášť v povetkomoravskom období (*Habovštiak* 1985, 100–103). Z východného Slovenska bol publikovaný nález samostatnej pece na včasnostredovekom sídlisku v Skrabskom (*Jenčová* 1993, 186), avšak autorka ho dáva do súvisu so susediacim zahĺbeným objektom. Vrcholnostredoveká samostatne stojaca chlebová hlinená pec bola odkrytá v Svinici (*Čaplovič* 1983, 374).

VYHODNOTENIE HNUTEĽNÝCH NÁLEZOV

Najpočetnejšiu časť nálezového materiálu z včasnostredovekých objektov okrem úlomkov mazanice a zvieracích kostí predstavovali fragmenty z hlineného riadu. Zbežným porovnaním keramických súborov z oboch skúmaných včasnostredovekých sídlisk je zrejme, že oba celky majú typologicky rovnaký charakter, pričom výplň objektov z polohy Čierna zem sa líši len prítomnosťou predstredovekých nálezov.

V zlomkovitom materiáli sme identifikovali len hrncovité tvary. Hrnce boli vyrobené z hlíny s výraznou prímесou drobných kremičitých kamienkov, ktorých priemer dosahuje niekedy i niekoľko milimetrov. Bežnou súčasťou ostriva bola aj slúda. Všetky dna majú drsný vonkajší povrch po podsýpke. Medzi črepmi sme nezaregistrovali žiaden fragment dna s plastickou značkou, čo však súvisí najskôr s nízkou početnosťou analyzovaného súboru. Nádoby po ručnom vyhotovení a zahľadení boli definitívne upravené na pomaly rotujúcim kruhu. Stopy po obtáčaní sú viditeľné najmä na vonkajšom povrchu nádob, zvlášť v horných partiách. Hrúbka črepu je premenlivá, často v závislosti od veľkosti nádob. Objavujú sa nádoby s hrúbkou v pleciach už od 0,5 cm, najčastejšie však v rozmedzí 0,7 až 0,8 cm. Doložené sú však aj hrubostenné hrnce (v pleciach hrubé až 1 cm). Pomerne hrubé steny sú pochopiteľne zaznamenané aj v skupine veľkých zásobníč (asi 1,5 cm). Výraznejšie odchýlky hrúbky stien nachádzame aj v spodných partiách nádob. Materiál poukazuje na hrnce s pomerne subtilnými dnami až po mimoriadne masívne dna s hrúbkou črepu do 1,5 cm.

Vypálením nálezy z Ruskej nevybočujú z rámca včasnostredovekej keramiky známej z porovnateľných lokalít. Charakteristický je (oproti mladším úsekom stredoveku) nedokonalý mäkkší výpal. Klasifikáciu keramiky podľa farby po jej vypálení je však možné vykonať len čiastkovo. V rámci jednej nádoby totiž registrujeme viaceré farebné odtiene, a to nezriedka aj v rámci toho istého povrchu. Vo farbe črepu najčastejšie evidujeme škálu od hnedosivých až po sivohnedé, niekedy až sivočierne odtiene. Na viac ako štvrtine analyzovaných okrajov a dien registrujeme vypálenie za čiastočného prístupu vzduchu do hnedočervených odtieňov, avšak len na povrchu črepu. Len vo výnimočnom prípade sme zaznamenali na jednom dne a niekoľkých úlomkoch z tela prechod do sivobielych odtieňov.

Hrnce z Ruskej predstavovali nádoby zväčša súdkovitého až vajcovitého tvaru s najväčšou vydutinou v hornej polovici výšky nádoby. Okraj je von vyhrnutý s variabilne formovaným ústím. Najväčšia vydutina tela je buď iba mierne širšia oproti priemeru ústia (tab. I: 10; II: 11; V: 11), alebo je širšia omnoho výraznejšie (tab. II: 7, 9; III: 3, 5; V: 10). Na túto skutočnosť upozorňujú aj úlomky z dien, z ktorých vyrastá telo pomerne často šikmo do bočných strán (tab. IV: 8, 9, 11, 12, 14). Prechod tela ku dnu je plynulý, niekedy s menším odsadením (tab. IV: 7, 8, 10, 14; V: 9). Výška nádob bola premenlivá. Čiastočne rekonštruovateľný je len jediný hrniec so zachovanou výškou 23 cm (tab. III: 5). Chýba mu len najspodnejšia časť dna. Priemer ústia je rovnako variabilný, najčastejšie v rozmedzí od 14–22 cm. Doložený je však aj hrnček s priemerom ústia len 11 cm. V súbore sa nachádza rovnako aj ústie pomerne širokej hrubostennej zásobnice, zdá sa, že s priemerom do 40 cm (tab. II: 13). Priemer dna sme zaznamenali najčastejšie v rozmedzí 9–13 cm, v zbierke však nachádzame aj dno väčšieho hrnca s priemerom 15 cm (tab. IV: 14).

Vonkajší povrch hrncov bol opatrený zväčša rytou výzdobou. Fragmentárnosť materiálu nedovoľuje plne prezentovať celú škálu a kombináciu výzdobných prvkov. Zdá sa však, že výzdoba na vonkajšom povrchu bola skôr pravidelnou súčasťou úpravy nádob. Koncentrovala sa na pleciach a najväčšej vydutine, spodná časť nádoby bola hladká bez výzdoby.

Rytá výzdoba sa väčšinou uplatňovala hrebienkovým predmetom. Najčastejšie sme zaznamenali jemné zväzky viacnásobných vlnoviek v kombinácii s pásmi jemných rýh. Na čiastočne rekonštruovateľnom hrnci je tento typ výzdoby aplikovaný v neskutočne hustej podobe – plným neprerušeným pásom

výzdoby prostredníctvom zväzkov rýh od rozhrania hrdla a pliec až pod najväčšiu vydutinu. Následne na takto zdrsnenú plochu boli ešte umiestnené dva pásy viacnásobných vlnoviek (tab. III: 5). Vo väčšine prípadov sa však striedajú oddelené pásy viacnásobných zväzkov vlnoviek a línií (tab. I: 4, 9; II: 6, 10, 11, 13; III: 1–3; IV: 1, 5, 6; V: 2, 5, 6, 8, 10). Ich striedanie nie je však pevným pravidlom, ako dokladajú črepy so susediacimi pásmi zväzkov vlnoviek (tab. II: 8; IV: 4; V: 4, 7).

Takto ozdobené hrnce sa v detailoch líšia jednak šírkou zväzku závislou od typu hrebienkovitého nástroja a jednak od výslednej formy vlnoviek aplikovaných počas obtáčania. Nachádzame tak vlnovky s jemným prechodom (tab. II: 6, 11), ale aj vlnovky s ostrými prechodmi takmer cikcakovitej formy (tab. IV: 4). Niekedy sa zväzky vlnoviek vzájomne prekrývajú (tab. III: 1, 3; V: 2, 6).

V poradí druhou najpočetnejšou formou výzdoby je rytie bez použitia hrebienkového nástroja. Jednotlivo ryté vlnovky a ryhy sú zväčša hlbšie a širšie (tab. I: 2; II: 1, 5, 9, 12; IV: 3; V: 11). Doložené je najmä striedanie vlnovky a viacerých línií rýh (tab. I: 2; II: 9, 12). Jedným okrajom je zastúpená výzdoba s jednou vlnovkou v podhrdlí a nezdobenou plochou pliec (tab. V: 11). Na jednoduchých vlnovkách rovnako evidujeme jemne zvlnené tvary až po ostré cikcakovité vzory.

Výzdoba hrebienkovým nástrojom v porovnaní s výzdobou jednoduchými líniami je v analyzovanom súbore výrazne početnejšia, vyjadrená číselným pomerom 6 : 1. Oba typy výzdoby sa však výnimočne aplikovali aj na jednej nádobe. Na jednom ústí je doložená kombinácia viacnásobných vlnoviek a pomerne širších a hlbších jednotlivo rytých línií (tab. I: 10), na ďalšom črepe z tela zasa kombinácia viacnásobnej vlnovky, jednoduchej vlnovky a širších jednotlivých rýh (tab. I: 7). Zriedkavo sú doložené aj ďalšie typy výzdoby. Na jednom okraji hrnce je viacnásobná vlnovka, pod ktorou sú hrebienkovým predmetom aplikované krátke vrypy v páse (tab. II: 7). Dvomi črepmi z tela je doložená aj výzdoba radielkom. Pozostáva z horizontálnych pásov vtlačených štvoruholníkov (tab. IV: 2). Z nálezového súboru vybočuje aj črep z tela, na ktorom sme zaznamenali malý, zámerne vyhotovený otvor s priemerom 0,4 cm (tab. IV: 5).

Chronologicky citlivý je predovšetkým tvar ukončenia ústí. Skôr vzácnejšie sú zastúpené dlhšie jednoducho vyhrnuté ústia lievikovitého tvaru tak, že priebeh okraja po zalomení v hrdle má takmer rovný priebeh (tab. I: 3, 9; II: 7). Prevládajú skôr výraznejšie vyhrnuté ústia tak, že na vnútornej strane profilu je možné vidieť plynulý priebeh vyhrnutia až po jeho ukončenie, resp. takmer po koniec ústia.

Okraje majú buď zaoblený alebo zarovnaný koniec. Mierne prevyšujú zarovnané okraje. Dvoma exemplármi sú doložené typologicky staršie jednoducho lievikovite roztvorené dlhšie ústia so šikmo, smerom do vnútra zarovnaným okrajom (tab. II: 7; V: 11).

Väčšina zarovnaných ústí má však typologicky mladší charakter. Dvoma exemplármi sú doložené výraznejšie vyhrnuté, takmer kolmo zarovnané ústia hrncov bez rozšírenia okraja (tab. II: 4, 11). Väčšina ústí má však mierne, či výraznejšie zhrubnutý okraj. Líšia sa zarovnaním, ktoré je buď šikmé smerom do vnútra (tab. II: 2, 9; III: 5; V: 10), takmer kolmé (tab. I: 10), resp. šikmé smerom do bočných strán (tab. I: 6, 8; II: 3). Prevládajú medzi nimi zvlášť jedince s rozšírením konca v spodnej časti formou previsnutia, avšak v jednom prípade má mierne, takmer kolmo zarovnaný okraj rozšírenie nahor, čím na vnútornej strane okraja sa v profilácii objavuje nevýrazný žliabok (tab. I: 10).

K typologicky starším ústiám druhej skupiny s jednoducho zaobleným okrajom patria dlhšie lievikovité ústia hrnce (tab. I: 3), kratšie prehnuté ústie na zásobnici (tab. II: 13), kratšie ústie na hrnčeku s mierne zoštíhleným okrajom (tab. II: 1), resp. obdobné ústia na ďalších hrncoch (tab. I: 9; V: 1, 3). Z nich sú odvodené typologicky mladšie typy oblo ukončených, avšak zhrubnutých ústí. Ide zväčša o kratšie a často výrazne vyhrnuté exempláre, ktorých rozšírenie sa prejavuje často v spodnej časti okraja formou previsnutia (tab. I: 1, 5; III: 3).

Keramika zo zahĺbených objektov v Ruskej má typické črty predovšetkým nálezov pochádzajúcich z obdobia včasného stredoveku. Aj keď doterajšími výskumami a prieskumami boli doložené už celé desiatky včasnostredovekých nálezísk na území východného Slovenska, len veľmi vzácne sú z nich získané súbory keramiky prístupné v publikovanej forme. Výraznejšia pozornosť bádateľov bola venovaná skôr najstarším dokladom včasnostredovekého osídlenia (*Budinský-Krička 1990*), s charakteristickým prvkom koexistencie v ruke lepej a postupne len pomaly sa presadzujúcej obtáčanej keramiky. Podrobnú charakteristiku vývoja v priebehu 6.–7. stor. podal *G. Fusek (1994)*, ktorý zároveň do svojej analýzy zaradil aj predmety z východného Slovenska.

Charakteristiku keramiky z mladších úsekov existencie avarského kaganátu (8.–začiatok 9. stor.) načrtol *V. Budinský-Krička* analýzou predmetov z mohylníka v Kráľovskom Chlmcí, pričom materiál zaradil do širšieho kontextu analogických predmetov z okolitého regiónu (*Budinský-Krička 1980, 45–57*).

V oveľa ťažšej situácii sme pri klasifikácii ďalšieho vývoja keramiky z mladších úsekov včasného stredoveku (9.–11. stor.), do ktorého rámca zapadá aj súbor z obce Ruská. O chronologické roztriebenie východoslovenského včasnostredovekého materiálu sa pritom pokúsil už začiatkom druhej polovice 20. stor. V. Budinský-Krička (1961; 1963). Vo väzbe na všeobecné vývojové tendencie v širšom naddunajskom priestore zadelil tieto celky do rámca „strednej doby hradištnej“ a „mladšej doby hradištnej“. Na reprezentatívnejších súboroch boli dokumentovateľné aj základné vývojové zmeny (pozri napr. typologicky starší materiál z Prešova-Pavlovičovho námestia oproti typologicky mladšiemu materiálu z Terne-Hradiska). Mnohé nálezy boli zatriedené však len intuitívne. Markantné je to napríklad na viacerých drobných celkoch vrátane tých zberového charakteru. Zaradené boli do úzkeho chronologického rámca napriek tomu, že svojou nízkou početnosťou nemali takú vypovedaciu hodnotu. Napriek tejto skutočnosti môžeme konštatovať, že základné vývojové zmeny v rámci 9.–11. stor. boli autorom načrtnuté zrejme správne. Avšak vzhľadom na len pozvoľné zmeny, užšie datovanie za súčasného stavu poznania je možné akceptovať skôr len u väčších, reprezentatívnejších celkov.

Pri porovnaní týchto „stredohradištných“ a „mladohradištných“ nálezov môžeme totiž konštatovať, že nástup záverečnej fázy vývoja včasnostredovekej keramiky neznamená ani tak výskyt nejakých nových markantných prvkov v keramickej náplni, ale skôr nárast tých prvkov, ktoré v staršom období boli zastúpené viac-menej len ojedinele.

Súčasný stav poznania je pritom obmedzený relatívne veľmi nízkym počtom publikovaných nálezov, zvlášť zo systematicky skúmaných sídlisk. Najreprezentatívnejšími zverejnenými keramickými celkami z obdobia 9. až začiatku 10. stor. zo šarišského regiónu sa javia súbory z výplne chát na Pavlovičovom námestí v Prešove (Budinský-Krička 1961, tab. V–VIII), ako aj zo sídliskových objektov z Nemcoviec (Budinský-Krička 1988, obr. 6–18). Medzi okrajovými úlomkami z prešovských hrncov dominujú najmä lievikovite vyhrnuté ústia. Priebežne sa však vyskytujú aj výraznejšie vyhrnuté ústia s plynulou oblou profiláciou na vnútornej strane okraja. Okraj je šikmo zarovnaný, skôr výnimočne vodorovne alebo zvislo zarovnaný, vzácne aj so zhrubnutím konca. Jednoducho vyhrnuté oblo ukončené ústia sú v menšine. Vo výzdobe dominujú zväzky viacnásobných vlnoviek a línií, výnimočne nie sú však ani jednotlivo ryté širšie vlnovky a ryhy, niekedy aj vpichy. V materiáli z Nemcoviec sú v oveľa výraznejšom zastúpení typologicky mladšie vyhrnuté ústia s plynulou oblou profiláciou na vnútornej strane okraja. Ukončenie (najčastejšie šikmo) zarovnaných, resp. oblo ukončených okrajov je však konzervatívnejšie, najmä bez rozšírenia konca. Avšak aj v nemcovskom súbore nachádzame ojedinele typologicky mladšie tvary zarovnaných okrajov s miernym rozšírením konca, zvislým zarovnaním, niekedy dokonca aj s esovitou profiláciou. Hrnce majú pritom identickú výzdobu ako tie z Prešova. Typologicky obdobné prvky nachádzame vo včasnostredovekej časti pamiatok z narušených objektov z Koprivnice (Budinský-Krička 1970a, tab. III–VIII).

Ako typologicky mladšie, na rozhranie „strednej až mladšej doby hradištnej“, boli zaradené keramické úlomky z hradiska v Šarišských Sokolovciach (Béres 1974, obr. 3–5; Budinský-Krička 1967, obr. 5–11). V skutočnosti sa toto hradisko nachádza v katastri obce Bodovce. Medzi ústiami hrncov lievikovite vyhrnuté okraje ustupujú do úzadia v prospech okrajov s výraznejšie vyhrnutým koncom. Okraje sú najčastejšie zarovnané, len niekedy oblo ukončené. Oproti vyššie uvedeným lokalitám výraznejšie stúpa počet okrajov s rozšíreným koncom, ktorý sa prejavuje buď v profilácii jemného žliabku na vnútornej strane, alebo previsnutia, resp. jemnej esovitej profilácie. Vo výzdobe, zdá sa, je stále dominantné rytie vo forme zväzkov vlnoviek a rýh, ale jednoducho aplikované vlnovky a ryhy sa stávajú čoraz častejšími. Ojedinele sa vyskytujú aj šikmé zárezy, či šikmé pásy z malých vpichov hrebienkovým nástrojom.

V košickom regióne, pokiaľ starší keramický materiál z 8. až začiatku 9. stor. je doložený početnými nádobami z kostrových pohrebísk spadajúcich do obdobia avarského kaganátu, materiál z nasledujúceho obdobia z uzavretých celkov v publikovanej forme je skôr zriedkavosťou. Patrí sem napríklad výplň sídliskového objektu z Nižnej Myšle-Alameneva, ktorý je však svojou početnosťou málo reprezentatívny (Béres/Lamiová-Schmiedlová/Olexa 1991, tab. III).

Výraznejší porovnávací materiál je predovšetkým zo zemplínskeho regiónu. Doložený je desiatkami sídlisk zachytených tak povrchovou prospekciou, ako aj menšími odkryvmi. Žiaľ, najvýznamnejšie skúmané sídliská z tohto obdobia, napríklad v sedle hradného vrchu v Brekove či Blatných Remetách, neboli komplexne analyzované (Béres 2004, 91–99). Ďalšie nálezové celky, ako napríklad včasnostredoveké objekty z Trebišova (Čaplovič 1979, obr. 12; 19) svojou početnosťou nie sú reprezentatívne. Do veľkomoravského obdobia boli zaradené predmety z výskumu v Skrabskom, v polohe Záhumienky-Za mostkom. Pochádzajú odtiaľ lievikovité, ako aj výrazne vyhrnuté ústia so zaobleným, resp. zarovnaným koncom, výnimočne aj s rozšírením konca, na tele s tradičnou rytou výzdobou formou zväzkov vlnoviek

a rýh, miestami aj jednotlivo rytých vlnoviek (Jenčová 1993, 188, 189). Do rovnakého časového rámca bolo zaradené sídlisko v Komáranoch. V nepočetnej zbierke predmetov sú výraznejšie zastúpené konzervatívne formy len mierne roztvorených krátkych zaoblených ústí hrncov. Len v jednom prípade je doložené výrazne vyhrnuté ústie s previsnutím nadol (Mačala 1983, 188, 189).

Ku keramike zo sídliskových objektov z Ruskej ako najbližšie analógie možno uviesť nálezy, ktoré sú v literatúre označované ako „mladohradištne“ alebo „poveľkomoravské“, datované najčastejšie v rozmedzí 10.–11. stor. V šarišskom regióne je typickým reprezentantom tohto časového úseku zbierka predmetov z výšinného sídliska v Terne-Hradisku (Budinský-Krička 1961, tab. X). Pochádzajú odtiaľ výrazne oblo vyhrnuté okraje so zarovnaným, resp. zaobleným koncom, ktorých najcharakteristickejším znakom je dominantné zhrubnutie okraja, ktoré sa prejavuje v profilácii buď jemným žliabkom na vnútornej strane, resp. ovalením na vonkajšej strane. Táto fáza osídlenia je doložená aj v meste Prešov. V rámci výstavby sídlisk na Pavlovičovom námestí a priľahlej Budovateľskej ulici časť porušených objektov zachraňoval aj F. Blahuta. Zatiaľ čo objekty dokumentované na Budovateľskej ulici mali čiastkovo typologicky starší charakter, síce s výrazne vyhrnutými, ale jednoducho formovanými okrajmi (Blahuta 1961, obr. 3; 4) a boli blízke nálezom z chat skúmaným V. Budinským-Kričkom, zachránené nálezy z ďalších objektov na Pavlovičovom námestí poukazujú na pretrvávajúce osídlenie aj v 10.–11. stor. (Blahuta 1961, obr. 10; 13; 14). Dokazujú to výrazne vyhrnuté, na konci rozšírené okraje so zaobleným, či šikmo zarovnaným koncom. Na jednom fragmente je doložené plastické rebro ako v materiáli z Terne-Hradiska. Staršie stredoveké pamiatky boli skúmané záchranným výskumom na Sídlisku II (Blahuta 1963, obr. 8; 9). Pokiaľ materiál z hradištnej jamy 1 svojimi početnými výrazne profilovanými okrajmi na vnútornej strane so žliabkom, na tele zdobených jednoduchými vlnovkami, ryhami vpichmi, či radielkom sa jednoznačne hlási už do staršieho stupňa nasledujúceho horizontu vrcholnostredovekej keramiky, materiál z hradištnej jamy 2 a 3 môže byť ešte azda včasnostredoveký, doložený jednoduchými výrazne vyhrnutými okrajmi so zaobleným, resp. zarovnaným koncom. Rytá výzdoba je aplikovaná aj vo zväzkoch vlnoviek a línií. V publikovanej forme absentujú výraznejšie poveľkomoravské celky z juhozápadnej časti východného Slovenska. Menšia vzorka črepov pochádza zo železiarskeho výrobného strediska v Gemerskom Sade-Somkúte (Füryová a i. 1991, obr. 18–23). Výrobné stredisko bolo autormi datované až do rámca 11.–12. stor. Prezentovaná časť nálezov poukazuje, že ide zrejme ešte o súbor z mladších fáz včasného stredoveku. V porovnaní s ostatnými nálezmi zbierka vybočuje vyšším zastúpením typologicky starších lievikovite vyhrnutých ústí. Okraje sú šikmo zrezané, pričom typologicky mladšie, na konci rozšírené okraje sú síce bežne zastúpené, avšak, zdá sa, ešte v menšine. Vo výzdobe sa okrem zväzkov rýh a vlnoviek výrazne uplatňujú jednotlivé ryhy a vlnovky, zastúpené sú aj zárezy, dokonca aj pre neskorší vývin keramiky tak typické šikmé nechťové vrypy.

Bohatá porovnávacía vzorka poveľkomoravských nálezových celkov pochádza aj zo zemplínsko-užského regiónu. Patrí k nim predovšetkým kolekcia z výskumu mohylníka v Topoľovke (Budinský-Krička 1958, tab. XI–XV). Prevládajú v nej výrazne vyhrnuté okraje s plynulou profiláciou oproti lievikovite roztvoreným ústiam. Okraje so zarovnaným, resp. zaobleným koncom sú v drvivej prevahe rozšírené, vytvárajúc buď žliabok na vnútornej strane, resp. ovalenie na vonkajšej strane. Vo výzdobe okrem zväzkov rýh a vlnoviek sa výraznejším spôsobom uplatňujú širšie ryhy a vlnovky, doložené sú zárezy a vo viacerých prípadoch aj šikmé nechťové vrypy. Veľkorysejšie odkryté bolo sídlisko z tohto obdobia v Hnojnom. Výraznejšia pozornosť bola však venovaná vyhodnoteniu zahĺbených sídliskových objektov, avšak absentuje podrobnejšia analýza črepového materiálu (Šiška 1964a). Topoľovským nálezom sú blízke predmety získané z hradiska v Kusíne (Budinský-Krička 1983, tab. I–III). Dominujú medzi nimi výrazne vyhrnuté ústia so zhrubnutým koncom. Okrem tradičných rýh a vlnoviek sú doložené vpichy, plastické rebro, ale aj šikmé nechťové vrypy.

Z južnej časti regiónu je potrebné spomenúť nálezy z obce Zemplín. Do 8.–9. stor. sú zaradené nálezy z preskúmaného objektu v polohe Táboralja (Polláková 1971, obr. 5; 6). Sú však zrejme mladšie – z 9. alebo skôr až z 10. stor. Zreteľne tu totiž dominujú výrazne vyhrnuté ústia s oblou profiláciou oproti lievikovitým ústiam. S výnimkou zhrubnutého ovaleného oblo ukončeného okraja na šikmo zarovnaných ústiach nebadať rozšírenie okraja, avšak nástup mladých prvkov dokumentuje vyššia koncentrácia výrazne vyhrnutých okrajov s kolmo zarovnaným koncom. Výrazne nižšie datovanie oproti skutočnosti je možné konštatovať aj v prípade nálezov z hradiska v Zemplíne (Beňadik 1964, obr. 2; 4), čo bolo dané snahou zaradiť výstavbu hradiska už do veľkomoravského obdobia. V materiáli sú zastúpené predovšetkým výrazne vyhrnuté okraje. Len malá časť fragmentov z nádob má zarovnané, resp. oblo ukončené okraje bez zhrubnutia. Dominantné sú na konci zhrubnuté okraje, niektoré aj s esovitou profiláciou. Dôležitý je výskyt mladších vodorovne zarovnaných okrajov na vnútornej strane so žliabkom, resp. ďalších vrchol-

nostredovekých okrajov na vnútornej strane s profiláciou vo forme rebierka a žliabku, resp. šikmého zarovnania. Získaný materiál z druhej, už stredovekej fázy opravy valu svedčí skôr o chronologicky premiešanom celku v rozmedzí 10.–13. stor.

K dôležitým porovnávacím materiálom patria aj nálezy z radových kostrových pohrebísk datované aj chronologicky citlivejšími predmetmi. Väčší počet nádob je doložený len z Radu z 11.–12. stor. (Miroššayová 1982, obr. 3; 4). Typologicky starší charakter majú hrnce zdobené zväzkami rýh a vlnoviek s jednoducho vyhrnutým oblo ukončeným, resp. šikmo zarovnaným okrajom. Jeden hrniec s jednoducho vyhrnutým oblo ukončeným okrajom na vnútornej strane so slabým žliabkom má výzdobu pliec a tela formou rytej závitnice. Typologicky mladé tvary predstavujú hrnce s vyhrnutým okrajom s mierne rozšíreným koncom s výraznou esovitou profiláciou a žliabkom na vnútornej strane. Jeden hrniec má výzdobu formou závitnice, dva hrnce sú netypicky bez výzdoby, na jednom z nich sú sekundárne zárezy.

K územne najbližším analógiám je možné uviesť materiál z výplne stredovekého objektu v polohe Veľká Moľva v Čičarovciach (Kaminská 2010, tab. XXIX; XXX). Získané keramické úlomky patria hrncovitým nádobám s vyhrnutým okrajom, ktorý je jednak jednoducho zaoblený, resp. šikmo zarovnaný, ale vo výraznejšej miere aj zhrubnutý, čo sa v profilácii prejavuje buď jemným žliabkom na vnútornej strane, alebo miernym ovalením. Zastúpené sú aj okraje s rozšíreným koncom s dosť rozvinutou esovitou profiláciou. Táto okolnosť mala za následok, že objekt bol zaradený až do rámca 12.–začiatku 13. stor. Vo výzdobe však absolútne dominuje tradičná výzdoba formou zväzkov viacnásobných vlnoviek a rýh, popri ktorých sa bežne vyskytuje aj rytie formou jednotlivito rytých vlnoviek a závitnice. Svojím charakterom súbor z Čičaroviec reprezentuje celky zo samého záveru včasnostredovekej fázy hrnčiarstva, pričom predznamenáva prvky, ktoré sa následne hojne uplatňujú v nasledujúcom staršom horizonte vrcholnostredovekej keramiky. Z tohto dôvodu je možné tento celok zaradiť skôr do rámca 11.–12. stor.

Z vyššie uvedeného vyplýva, že materiál z Ruskej má hojné analógie najmä v celkoch zo záverečnej – povelkomoravskej etapy vývoja tradičnej včasnostredovekej keramiky. Presvedčivo o tom dokladá najmä hojné uplatnenie výraznejšie vyhrnutých okrajov, ako aj bežný výskyt ústí s mierne rozšíreným koncom. Prevažujúca výzdoba hrebienkovým nástrojom, sprievodne aj jednotlivými ryhami a vlnovkami, zapadá do bežnej náplne keramiky z mladších úsekov včasného stredoveku. Oproti iným lokalitám z 10.–11. stor. v Ruskej nie je doložená výzdoba formou šikmých nechťových vrypov, typického prvku výzdoby aj nasledujúcej – vrcholnostredovekej etapy vývoja hrnčiarstva.

Pre časové zaradenie je mierne problematickým výskyt ornamentu aplikovaného radielkom. Je typickým sprievodným typom výzdoby v staršej fáze vrcholnostredovekej keramiky, ako to môžeme vidieť napríklad v súboroch z Prešova-Nižnej Šebastovej (Budinský-Krička 1970b, tab. V: 1, 4), Prešova-Sídlička II (Blahuta 1963, obr. 8: 12; 9: 1), Nižného Lánca (Budinský-Krička 1963, obr. 8: 9), či Moravian (Nowak/Vizdal/Uličný 2013, 261, tab. II: 6).

Z výskumu v Ruskej pochádzajú len dva úlomky z tela s takto aplikovanou výzdobou z objektu 3/98 Pri cintoríne. Žiaľ, materiál z výplne objektu je málo výpovedný. Okrem v kresbovej dokumentácii prezentovaného črepu zdobeného vlnovkou a ryhami boli vyzdvihnuté už len ďalšie úlomky z tiel nádob. K zdobeným patria dva úlomky so zväzkami rýh. Nie je tak celkom zrejmé, či objekt 3/98 nereprezentuje už mladšiu, vrcholnostredovekú fázu osídlenia predmetnej lokality.

Opomenúc črepy zdobené radielkom, keramika z Ruskej v žiadnom prípade nevykazuje znaky staršej fázy vrcholnostredovekej keramiky. Táto fáza je v súčasnosti kladená do rámca 12. až začiatku 13. stor. nielen na základe relatívnej chronológie a typologickej analýzy, ale aj vďaka sporadickým numizmatickým prameňom (Nowak/Vizdal/Uličný 2013, 262). V Ruskej chýbajú najtypickejšie znaky tejto fázy hrnčiarstva, akými sú napríklad ústia hrncov na vonkajšej strane s esovite profilovanou rímou, či nahor vytiahnuté ukončenia ústí hrncov s výraznejším žliabkom na vnútornej strane. Staršia fáza vrcholnostredovekej keramiky sa výrazne vyčleňuje svojou výzdobou, kde dominantnou formou je kombinácia jednoduchých rýh, vlnoviek a šikmých nechťových vrypov, zatiaľ čo výzdoba hrebienkovým nástrojom ustupuje do úzadia. Preto zaraďujeme keramiku z Ruskej ešte do záverečnej fázy vývoja včasnostredovekej keramiky, v absolútnom datovaní do rámca 10.–11. stor.

Okrem úlomkov stredovekých a predstredovekých nádob, mazanice a zvieracích kostí sa v sídliskových objektoch z Ruskej našli výnimočne aj ďalšie predmety. Vzhľadom na početnú pravekú prímies v polohe Čierna zem nemáme úplnú istotu, či nepatria starším etapám osídlenia. Rozhodne so starším vývojom (z doby laténskej, resp. rímskej) je spätý hlinený praslen dvojkonického tvaru z objektu 2/98, na jednej hrane zdobený na polovici plošky kolmými ryhami, na druhej polovici rytými cikcakmi. Materiál je totiž jemne plavený, farba sivá, priemer predmetu 3,2 cm, výška 1,4 cm.

Z rovnakého objektu pochádza úlomok kosteného šidla, vyhotoveného z úlomku zvieracieho rebra. Taktiež v prípade tohto nástroja nemožno vylúčiť jeho starší pôvod. Drobná kostená industria je však bežnou súčasťou aj včasnostredovekej materiálnej náplne. Jej najtypickejšou súčasťou sú však skôr predmety vyhotovené z dutej kosti tak, že bol ponechaný klb, pričom odlomená časť bola v spodnej časti zahrotená. Doložený je napríklad z Prešova-Pavlovičovho námestia (*Budinský-Krička 1961*, tab. V: 14). Takéto nálezy sa interpretujú ako pracovné nástroje používané na výrobu obuvi.

Z výplne objektov pochádzajú aj kamenné predmety. Väčšinu z nich tvoria bežné riečne kamene (objekty 5 a 24/98) využité v rámci stavebných konštrukcií, resp. v hospodárskej sfére a sekundárne odhodené do jám. Ojedinele sme zaznamenávali aj výskyt drobných obsidiánov (objekty 5, 23 a 24/98).

Dva kamenné úlomky však môžeme zaradiť ku predmetom každodennej potreby. Z objektu 2/98 pochádza úlomok pieskovcového brúsu širokého 3,5 cm so zachovanou dĺžkou len 5 cm a max. priemerom 1,1 cm. Na oboch zahladených stranách sú čitateľné stopy používania. Druhý fragment brúsu pochádza z objektu 23/98. Má max. šírku 5 cm, zachovanú dĺžku 6 cm a hrúbku do 1,5 cm. Kamenné brúsy – oslíčky – patria k bežným súčastiam včasnostredovekých sídlisk. Vyhotovené boli zväčša z mäksieho kameňa – pieskovca alebo bridlice. Doložené sú napríklad v materiáli z výskumu v Koprivnici (*Budinský-Krička 1970a*, obr. 7), z Komáran (*Mačala 1983*, obr. 3), väčší súbor je známy z Nemcoviec (*Budinský-Krička 1988*, 91). Jeden kamenný brús z Ruskej z polohy Pri cintoríne bol nájdený už aj starším prieskumom (*Šiška 1977*, 272).

Vzácné sú zo sídliskových objektov doložené aj kovové predmety. Úlomok bronzovej ihlice (?) z objektu 24/98 je nepochybne spätý s predstredovekým osídlením. Zo stredovekým osídlením je však možné spojiť železné predmety. Kúsky železoviny pochádzali z objektu 16/98, ktorý je však len nepriamo zaradený do včasného stredoveku. Ďalšie dva železné predmety pochádzali z objektu 2/98 v polohe Čierna zem. Zachovalejší z nich predstavuje pomerne masívny železný sekáč dlhý 22,5 cm. Obuch opracovaním je mierne rozšírený, masívneho obdĺžnikovitého prierezu. Predmet sa smerom nadol zužuje, následne mierne rozširuje do strán a v spodnej časti opätovne zužuje, pričom na samom konci je jednostranne zašpicatý. Podobné predmety sme v materiáli z mladších úsekov včasného stredoveku nezaznamenali. Úlomok podobného masívneho nástroja však pochádza z hradiska v Šarišských Sokolovciach (*Béřeš 1974*, 120, 121).

Druhým predmetom z toho istého objektu je úlomok železného nožíka so zachovanou dĺžkou 9,5 cm. Zachovala sa väčšia časť čepele s prechodom na ulomený trň rukoväte. Nálezy takýchto nožíkov sú bežnou súčasťou inventára včasnostredovekých nálezísk. Tieto predmety každodennej potreby sa bežne nachádzajú výskumami sídlisk (*Budinský-Krička 1961*, tab. V: 13; 1988, 90), hradísk (*Beňadik 1964*, obr. 3; *Budinský-Krička 1967*, 178), dokonca aj pohrebísk (*Miroššayová 1982*, 40). Z výskumu sídliska v Hnojnom pochádzajú nálezy nielen tohto bežného typu nožíka (*Šiška 1964a*, obr. 127), ale aj nožíka s volútovite ukončenou rukoväťou (*Šiška 1964b*).

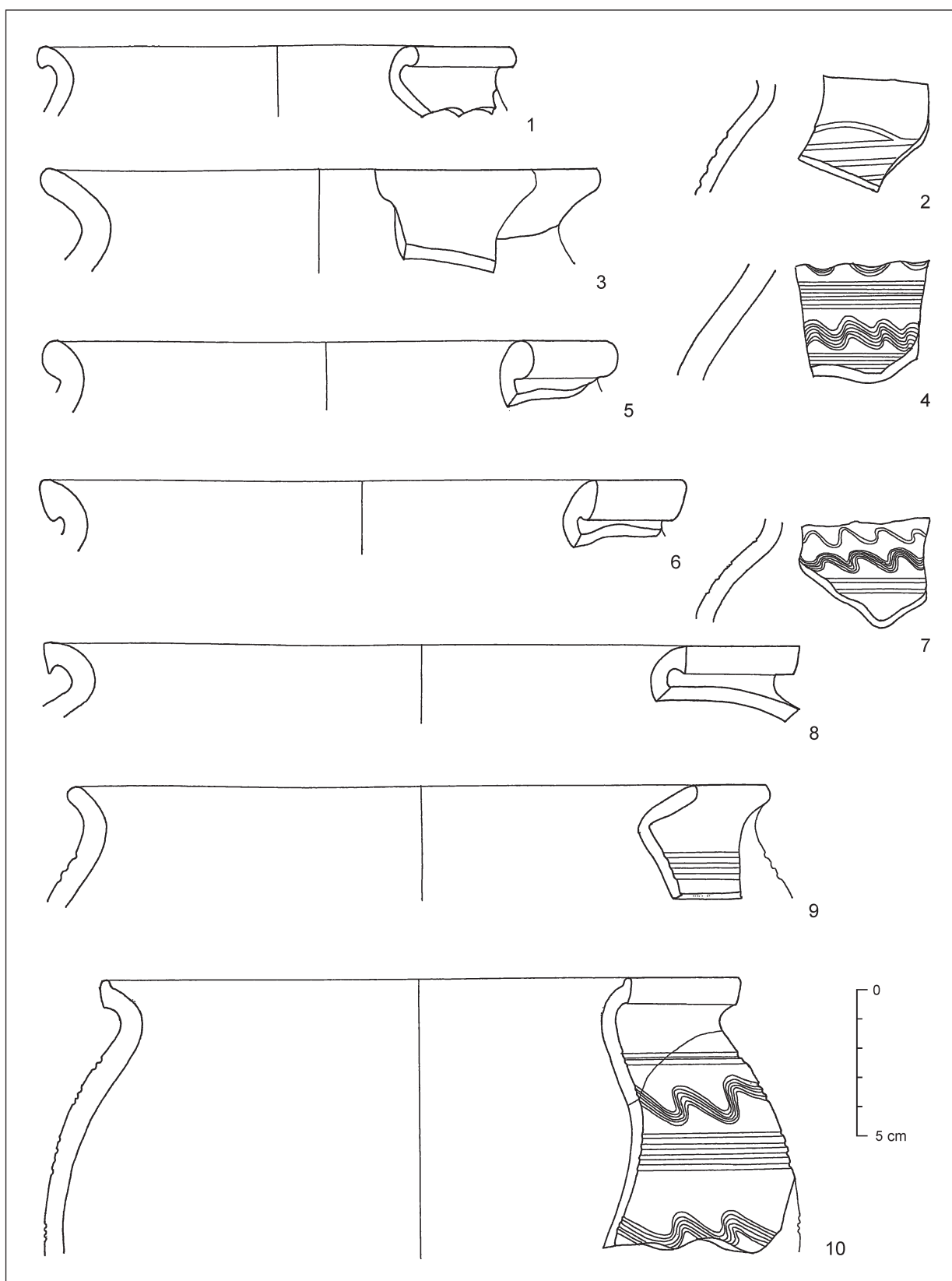
Včasnostredoveké objekty z Ruskej sú ďalším z hmotných prameňov pre poznanie vidieckeho osídlenia v zemplínsko-užskej oblasti v povelkomoravskom období. Zároveň výrazným spôsobom dotvárajú obraz sídliskového vývoja v mikroregiónne obce Ruská v priebehu včasného až vrcholného stredoveku, kde v súčasnosti máme doložené doklady osídlenia už na štyroch lokalitách.

Lokalita Pri cintoríne bola identifikovaná prieskumom ako prvá, v roku 1976 v trase druhej vetvy tranzitného plynovodu (*Šiška 1977*, 272). Skromné nálezy 14 črepov z tela, z ktorých tri boli zdobené zväzkami viacnásobných vlnoviek a rýh autor prieskumu zaradil do úzkeho rámca 8.–9. stor. Ako bolo analyzované vyššie, výskum v roku 1998 nepotvrdil takéto včasné datovanie. Výskum zachytil tri sídliskové objekty s keramikou, ktorá dovoľuje zaradiť toto sídlisko až do rámca 10.–11. stor. Pri porovnaní nálezov s novo odkrytým sídliskom v polohe Čierna zem sme mohli konštatovať, že materiál náplň zo stredovekých fáz tohto sídliska je zhodná, pričom neboli postrehnuté zmeny, ktoré by dovolili stanoviť, ktoré zo sídlisk je staršie. Z uvedeného dôvodu môžeme predpokladať, že osídlenie v týchto polohách bolo buď súčasné, alebo došlo k posunu osídlenia z jednej polohy na druhú v úzkom časovom rámci, ktorý sa neprejavil v zmenách hmotnej kultúry.

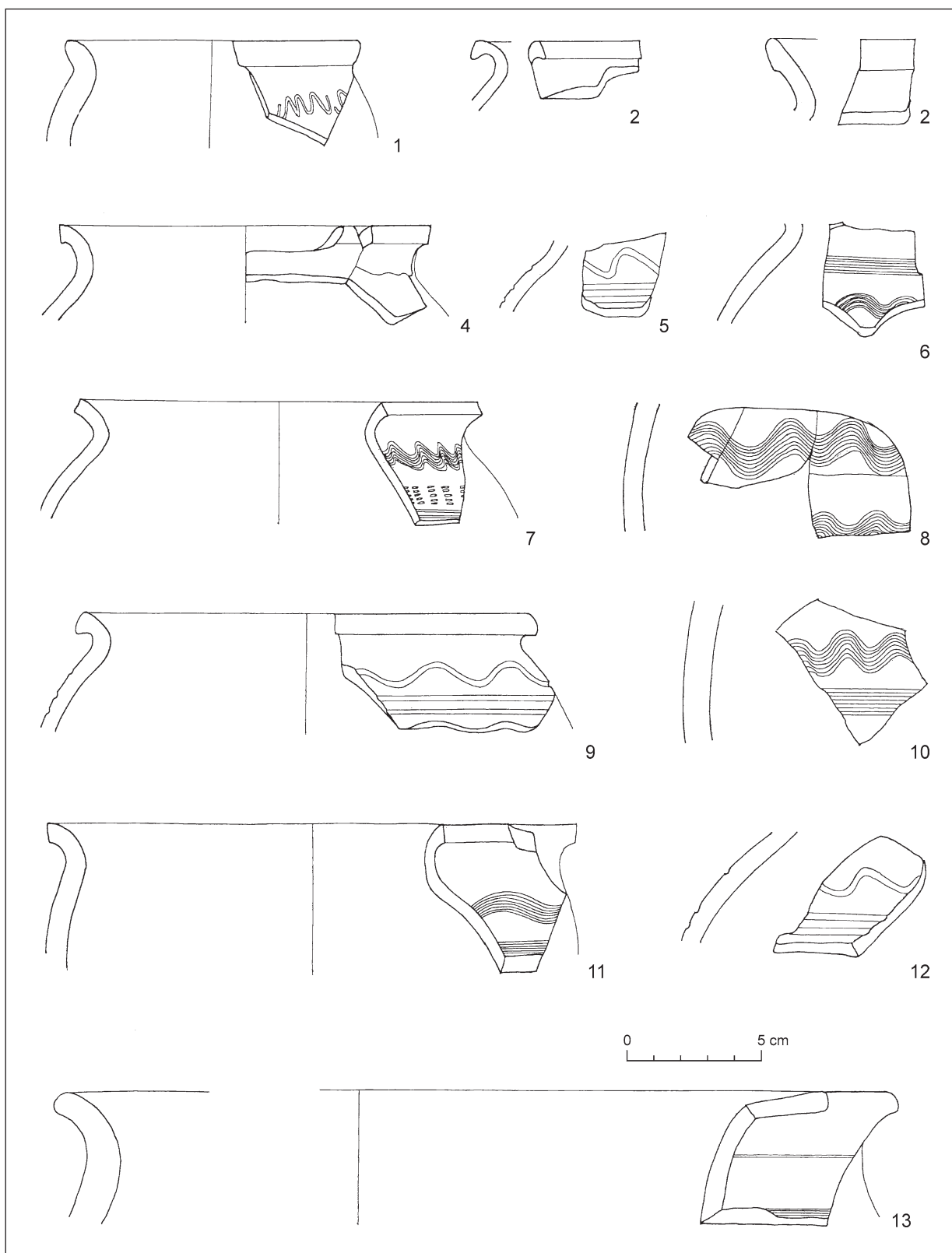
Tretia včasnostredoveká lokalita bola zachytená prieskumom v roku 1985 približne 650 m juhovýchodne od stredu obce v polohe Farský vrch (*Vizdal 1986*, 240). Do stredovekej fázy osídlenia bol zaradený zlomok skleneného korálíka a ojedinelý úlomok nádoby zdobenej zväzkami vlnoviek. Autor prieskumu zaradil nálezy do 9.–10. stor. Avšak skromný nálezový materiál dovoľuje lokalitu zaradiť zatiaľ len širšie do rámca 9.–12. stor.

Štvrté sídlisko bolo nájdené približne 1300 m severozápadne od stredu obce v trase štvrtej vetvy plynovodu v polohe Mostový riadok. V roku 1985 tu bol porušený pozdĺžny objekt obličkovitého

pôdorysu, z ktorého sa podarilo zachrániť úlomky z hlinených nádob a prasleny (*Vizdal 1986, 244*). Autor výskumu zaradil porušený objekt do širšieho rámca 10.–12. stor. Zbierka predmetov je veľmi blízka nálezom z polôh Pri cintoríne a Čierna zem. Dominujú v nej ústia s plynulou profiláciou výrazného vyhrnutia. Jednoducho zošíkmené okraje sú v menšine oproti väčšinovým okrajom s miernym zhrubnutím konca, ktoré je buď zaoblené, zarovnané, alebo esovite profilované. K typologicky mladším prvkom patrí výrazne esovite profilovaný okraj z hrnca, či výskyt šikmých nechťových vrypov. Vo výzdobe však dominujú tradičné ryhy a vlnovky, či už vo zväzkoch alebo jednotlivo. Osídlenie v polohe Mostový riadok môže byť buď rovnako staré alebo o čosi mladšie (11. až začiatok 12. stor.?) oproti sídliskám v polohe Čierna zem a Pri cintoríne. Keramika totiž obsahuje aj prvky, ktoré predznamenávajú nástup vrcholnostredovekej keramiky, podobne ako materiál z Veľkej Moľvy z Čičaroviec. Túto hypotézu však môže overiť až ďalší výskum.

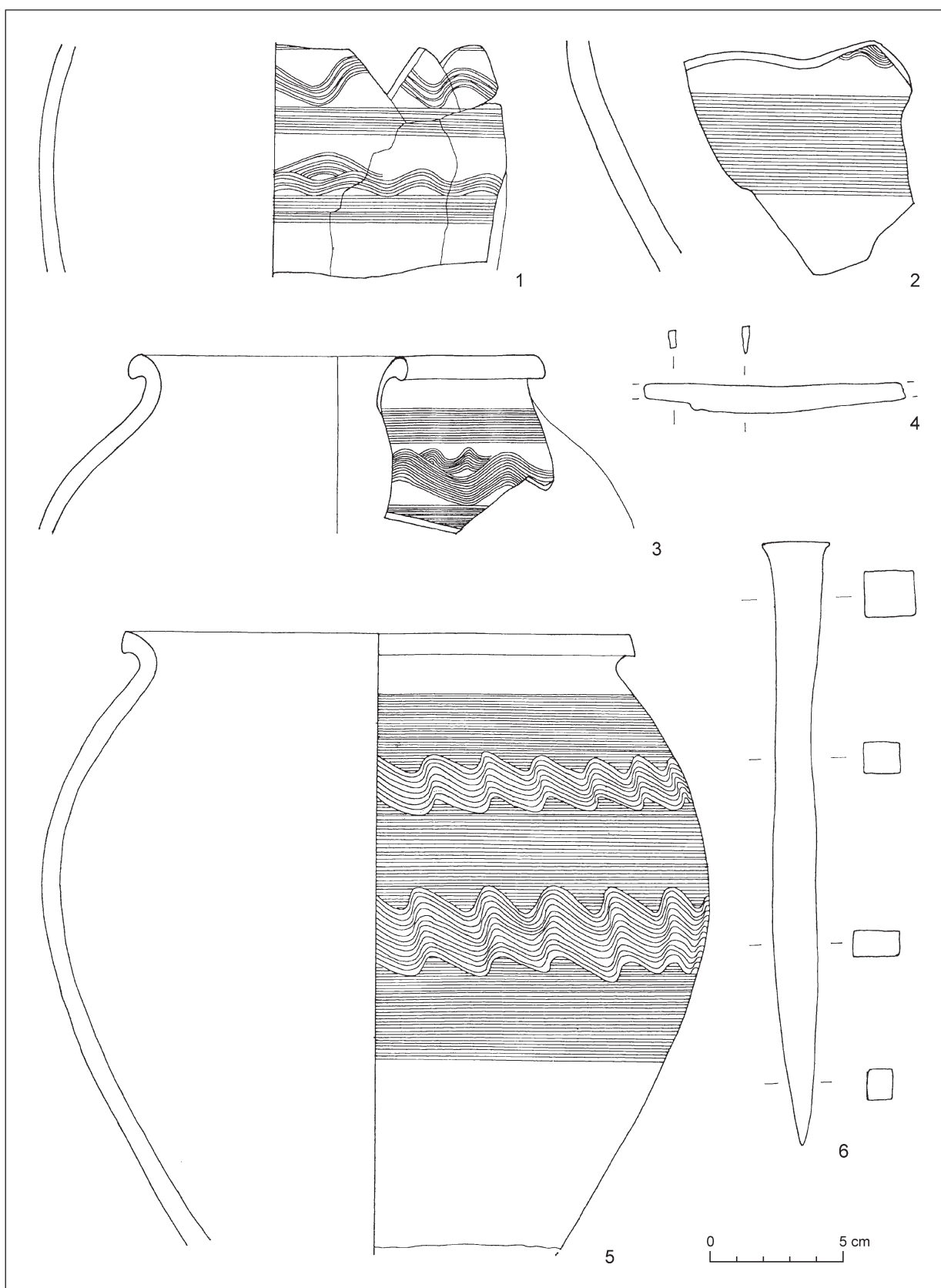

Tab. I. Ruská, okr. Michalovce. Úlomky hlinených nádob. Poloha Pri cintoríne: 1 – objekt 1/98; 5–7 – objekt 2/98. Poloha Čierna zem: 2, 4, 8–10 – objekt 5/98 3 – objekt 14/98.

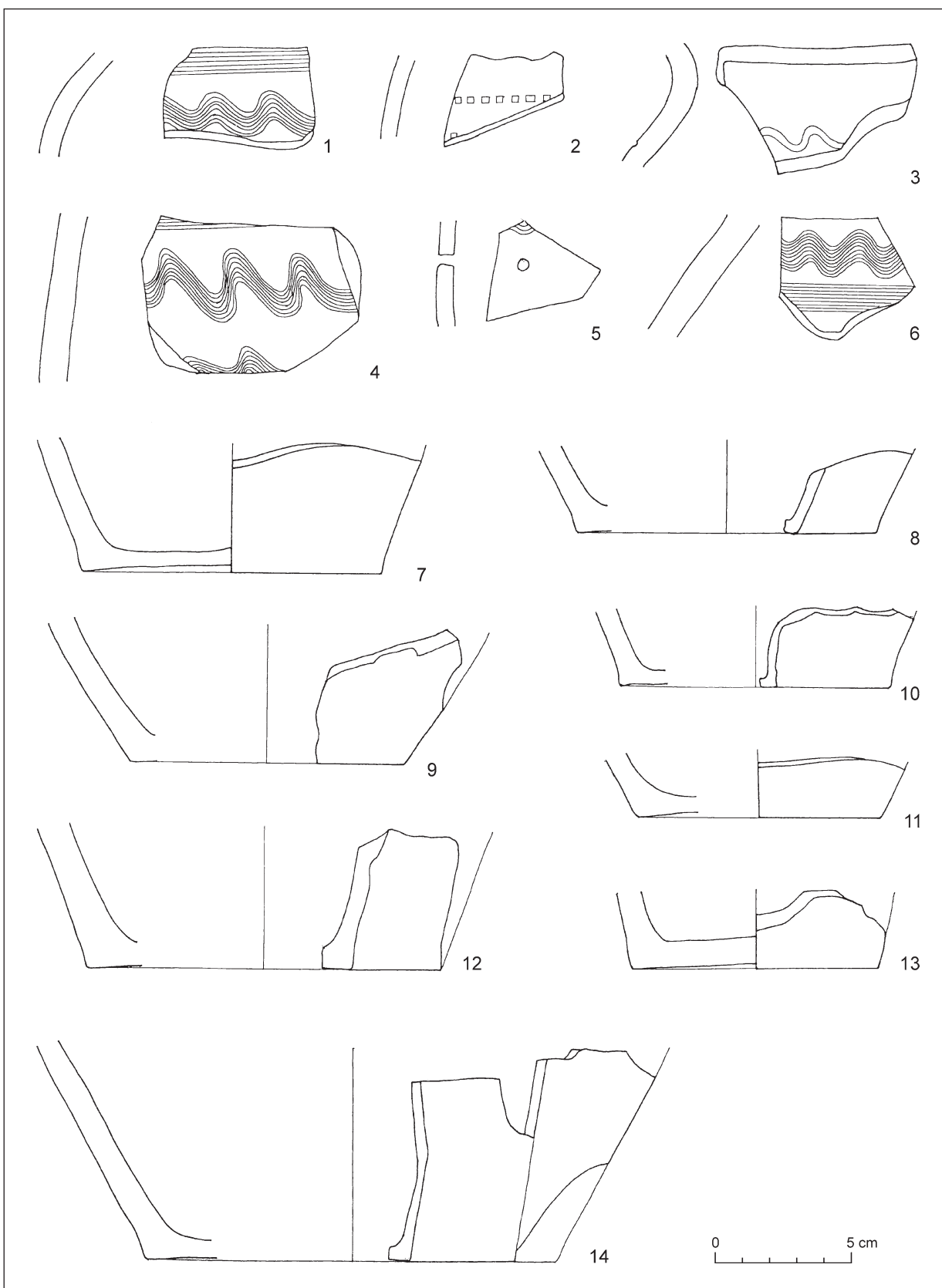

Tab. II. Ruská, okr. Michalovce. Úlomky hlinených nádob. Poloha Pri cintoríne: 1 – objekt 2/98; 2, 4, 6, 9 – objekt 1/98; 5 – objekt 3/98. Poloha Čierna zem: 3 – objekt 5/98; 7 – objekt 15/98; 8, 10 – objekt 2/98, 13 – objekt 13/98.

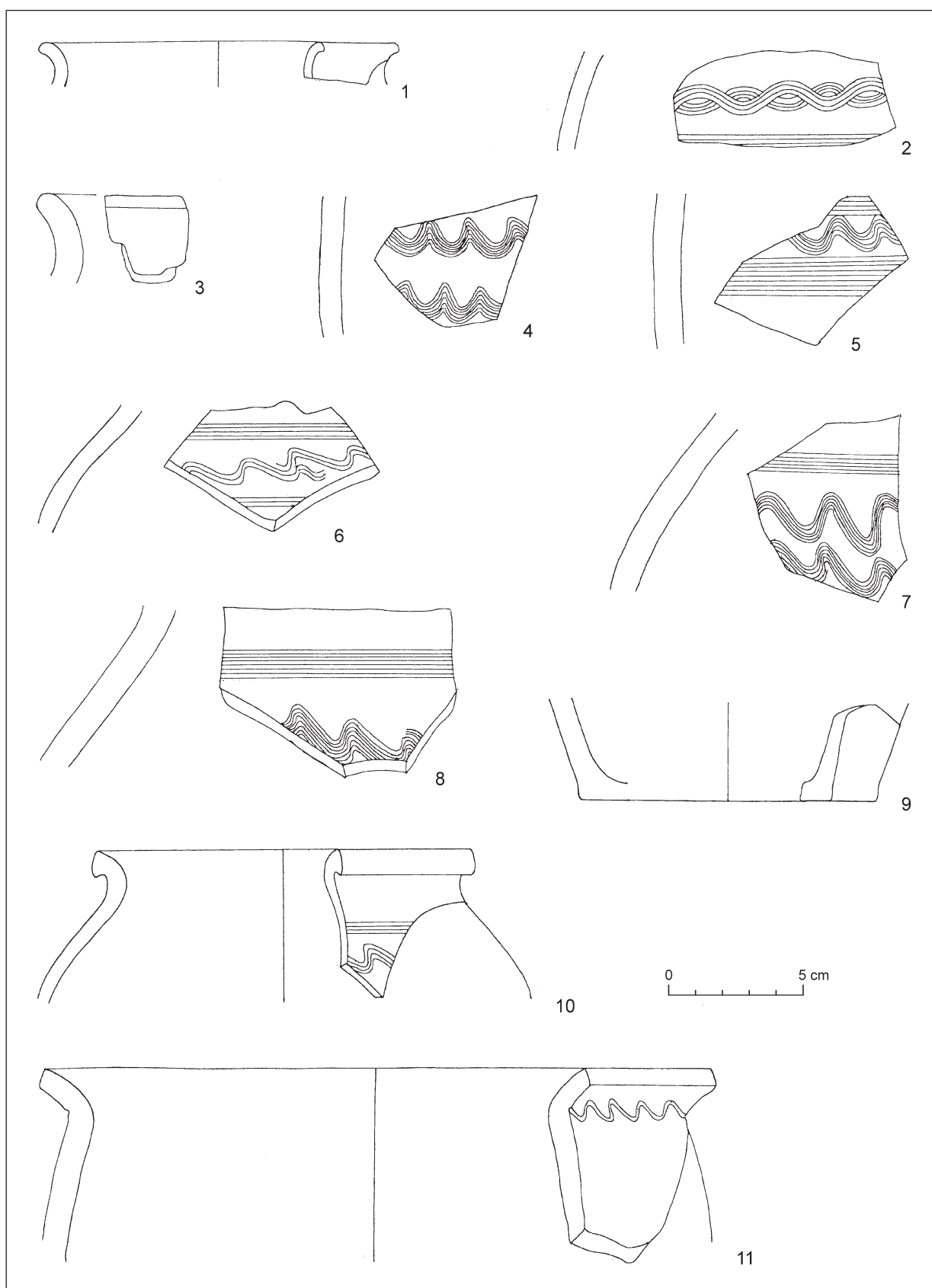

Tab. III. Ruská, okr. Michalovce. Úlomky hlinených nádob. Poloha Pri cintoríne: 1, 5 – objekt 1/98; 3 – objekt 2/98. Poloha Čierna zem: 2 – objekt 2/98. Železné predmety: 4, 6 – objekt 2/98.

Tab. IV. Ruská, okr. Michalovce. Úlomky z hlinených nádob. Poloha Pri cintoríne: 2 – objekt 3/98; 3, 7, 10, 13 – objekt 1/98; 8 – objekt 2/98. Poloha Čierna zem: 1 – objekt 15/98; 4 – objekt 13/98; 5, 11, 12, 14 – objekt 5/98; 6 – objekt 14/98; 9 – objekt 2/98.

Tab. V. Ruská, okr. Michalovce. Úlomky z hlinených nádob. 1, 11 – objekt 15/98; 3–5, 7, 8 – objekt 14/98; 2, 6, 9, 10 – objekt 24/98.

LITERATÚRA

- Beňadik 1964 B. Beňadik: Slovanské nálezy z výskumu valu na hradisku v Zemplíne. *Študijné zvesti AÚ SAV* 14, 1964, 151–160.
- Béřeš 1974 J. Béřeš: Výsledky doterajšieho výskumu slovanského hradiska v Šarišských Sokolovciach. *Nové obzory* 16, 1974, 113–131.
- Béřeš 2004 J. Béřeš: Včasný stredovek. In: L. Gačková (zost.): *Archeologické dedičstvo Zemplína. Pravek až včasný stredovek*. Michalovce 2004.
- Béřeš/Kaminská/Uličný 2000 J. Béřeš/L. Kaminská/M. Uličný: Záchranný výskum na trase plynovodu. *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku* 1998, 2000, 33, 34.
- Béřeš/Lamiová-Schmiedlová/Olexa 1991 J. Béřeš/M. Lamiová-Schmiedlová/L. Olexa: Záchranný výskum na polykultúrnom sídlisku v Nižnej Myšli, poloha Alamenev, okr. Košice. *Východoslovenský pravek* 3, 1991, 166–190.
- Blahuta 1961 F. Blahuta: Záchranné výskumy v Prešove roku 1959. *Študijné zvesti AÚ SAV* 6, 1961, 261–275.
- Blahuta 1963 F. Blahuta: Nálezy na sídlisku 2 v Prešove. *Študijné zvesti AÚ SAV* 11, 1963, 153–168.
- Budinský-Krička 1955 V. Budinský-Krička: Nález staroslovanskej zemnice v Prešove. *Archeologické rozhledy* 7, 1955, 494–496, 505–509.
- Budinský-Krička 1958 V. Budinský-Krička: Slovanské mohyly na východnom Slovensku. *Slovenská archeológia* 6, 1958, 138–205.
- Budinský-Krička 1961 V. Budinský-Krička: Slovanské osídlenie na severovýchodnom Slovensku. *Slovenská archeológia* 9, 1961, 347–390.
- Budinský-Krička 1963 V. Budinský-Krička: Príspevok k poznaniu slovanského osídlenia na juhovýchodnom Slovensku. *Študijné zvesti AÚ SAV* 11, 1963, 209–228.
- Budinský-Krička 1967 V. Budinský-Krička: Pokusný výskum na slovanskom hradisku v Šarišských Sokolovciach, okres Prešov. *Nové obzory* 9, 1967, 185.
- Budinský-Krička 1970a V. Budinský-Krička: Záchranný výskum roku 1964 v Koprivnici, okres Bardejov. *Východoslovenský pravek* 1, 1970, 57–94.
- Budinský-Krička 1970b V. Budinský-Krička: Príspevok k poznaniu včasnostredovekej dediny na východnom Slovensku. *Slovenská archeológia* 18, 1970, 167–188.
- Budinský-Krička 1980 V. Budinský-Krička: *Kráľovský Chlmec*. Nitra 1980.
- Budinský-Krička 1983 V. Budinský-Krička: Slovanské hradisko v Kusíne. *Nové obzory* 25, 1983, 97–109.
- Budinský-Krička 1988 V. Budinský-Krička: Slovanské sídlisko v Nemcovciach. *Študijné zvesti AÚ SAV* 24, 1988, 67–94.
- Budinský-Krička 1990 V. Budinský-Krička: Nový materiál dľa izučenia drevneslavjanskej keramiky na poseleniach vostočnej Slovákii. *Slovenská archeológia* 38, 1990, 89–146.
- Čaplovič 1979 D. Čaplovič: Slovanská a stredoveká osada v Trebišove. *Nové obzory* 21, 1979, 147–169.
- Čaplovič 1983 D. Čaplovič: Stredoveké zaniknuté osídlenie na východnom Slovensku. *Slovenská archeológia* 31, 1983, 357–413.
- Čaplovič/Javorský 1990 D. Čaplovič/F. Javorský: Najnovšie poznatky o vývoji stredovekého dedinského domu na Spiši. *Nové obzory* 31, 1990, 69–119.
- Fusek 1994 G. Fusek: *Slovensko vo včasnostredovekom období*. Nitra 1994.
- Füryová a i. 1991 K. Füryová/M. Míček/L. Mihok/Š. Tomčo: Začiatky železiarstva vo východnej časti Gemera v stredoveku. *Zborník SNM* 45. *Archeológia* 1, 1991, 107–144.
- Habovštiak 1985 A. Habovštiak: *Stredoveká dedina na Slovensku*. Bratislava 1985.
- Jenčová 1993 M. Jenčová: Slovanské objekty v Skrabskom. *Východoslovenský pravek* 4, 1993, 185–190.
- Kaminská 2010 L. Kaminská: *Čičarovce-Veľká Moľva. Výskum polykultúrneho sídliska*. Nitra 2010.
- Lamiová-Schmiedlová 1964 M. Lamiová-Schmiedlová: Kontrolný výskum v Ostrovanoch roku 1963. *Študijné zvesti AÚ SAV* 13, 1964, 233–264.
- Mačala 1983 P. Mačala: Slovanské sídlisko v Komáranoch. *Študijné zvesti AÚ SAV* 20, 1983, 191.
- Miroššayová 1982 E. Miroššayová: Slovanské radové pohrebisko v Rade, okr. Trebišov. *Archeologické rozhledy* 34, 1982, 36–43.
- Miroššayová/Čaplovič 1991 E. Miroššayová/D. Čaplovič: Najnovšie výsledky výskumu včasnostredovekého osídlenia v Zemplíne. *Východoslovenský pravek* 3, 1991, 115–132.
- Nowak/Vizdal/Uličný 2013 M. Nowak/M. Vizdal/M. Uličný: Vrcholnostredoveký objekt z Moravian, okr. Michalovce. *Východoslovenský pravek* 10, 2013, 257–266.
- Polláková 1971 S. Polláková: Výsledky zisťovacieho výskumu v Zemplíne roku 1969. *Východoslovenský pravek* 2, 1971, 181–196.
- Šiška 1964a S. Šiška: Slovanské sídliskové objekty v Hnojnom, okres Michalovce. *Archeologické rozhledy* 16, 1964, 379–395, 407–448.

- Šiška 1964b S. Šiška: Nože s volútovým ukončením rukoväte v hradištnej kultúre. *Archeologické rozhledy* 16, 1964, 395–404, 409.
- Šiška 1977 S. Šiška: Archeologický prieskum Východoslovenskej nížiny v roku 1976. *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku* 1976, 1977, 272–275.
- Vizdal 1986 M. Vizdal: Výskumy a nálezy Zemplínskeho múzea v Michalovciach. *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku* 1985, 1986, 237–252.

The Early Middle Ages settlement in Ruská, Michalovce district

Marián Uličný

Summary

During the rescue research of the SAS Archeological Institute on the route of a new gas pipeline route from the Ukraine state border to the Vojany power plant site, in 1998, two settlements in the cadastre of the Ruská village were also partially examined.

The excavation Pri cintoríne is located northeast of the village, and north of the local cemetery. The concentration of three sunken features was kept on the dehumused area from the Early Middle Ages. Their dark-brown clay filling was clearly reflected in the yellow to yellowish-brown loam bedrock.

Another excavation is located about 500 m westwards to Čierna zem area. It was only an indistinctive elevation located in the north of the village. A total of 24 features were captured on the dehumused area. The area was inhabited in the Bronze Age, Early Iron Age, Roman Period, and in the Early Middle Ages. A total of nine settlement features were included in the medieval phase of settlement.

The most frequent form of Ruská settlement features were sunken oval, almost elliptic or trough-shaped features. They included two features in Pri cintoríne area (2 and 3/98) and up to seven features in Čierna zem area (1, 2, 13, 15, 16, 23 and 24/98). They are documented in various forms from smaller, slightly oval pits of sizes 130 x 100 cm up to longitudinal pits with sizes of 400 x 215 cm. The pits were either regular in shape or sometimes with minor enlargements either in the middle or at one of the ends. Most of them belong to shallow features with a sunk only up to 25 cm. Just three of them were sunken to 50 cm.

Two features belonged to the circular ground plan excavation. Shallow feature 1/98 in Pri cintoríne area had the diameter of 150 cm, almost annular shape had slightly oval pit 5/98 with the dimensions of 200 to 220 cm, while oblique stepped-like lowered walls were reaching up to a depth of 110 cm.

The last immovable feature in Ruská was an oval clay oven (14/98) with a diameter of about 160 cm, which was marked by its red-colored burnt layer. The preserved lower parts of the oven were sunken in the loam bedrock. Unfortunately, the front part of the oven extended to the area which was not part of the research. We can say that just a slightly sunk of the oven into the bedrock suggests that it could originally have projected above the ground.

Besides the fragments of daub and animal bones, the most frequent features from the early middle ages represented the fragments of clay dish. Comparing the pottery assemblages from both settlements is obvious that they have a typologically similar character. We only identified potty shapes in the fragmental material. The pots were made of clay with a strong additive of tiny silica stones. Mica was the common part of the temper. All bottoms have a rough outer surface because of the subsoil. The handmade and smooth vessels were finished on slowly rotating potter's wheel. However, it is possible to classify the pottery according to its colour after firing just partially. In one vessel, we can find multiple colour shades, also often on the same surface. Mostly, the colour of the sherd ranges from brown-gray to gray-brown, sometimes dark gray shades. We register firing the sherd with partial air access to red-brown shades only on the surface of the sherd on more than quarter of analyzed rims and bottoms. Exceptionally, we noticed on one bottom and on several fragments of the body the transition to gray-white shades.

The pots from Ruská were mostly barrel-shaped to egg-shaped vessels with the largest bulge in the upper half of the vessel. The everted rim has a variable shaped mouth. The biggest bulge of the body is either slightly larger than the diameter of the mouth, but much wider, which indicates rather wide shapes. This fact is also highlighted by fragments of bottoms from which the body is often formed obliquely to the sideways. The transition of the body into the bottom is smooth, sometimes with less indentation. The diameter of the mouth is also variable, most often in the range of 14–22 cm. However, there is also a mug with a diameter of only 11 cm. In the assemblage, there is also a mouth of relatively wide thick-walled storage jar with the diameter of mouth up to 40 cm. We recorded the diameter of the bottom most often in the range of 9–13 cm, but in the assemblage, we have also found the bottom of a larger pot with a diameter of 15 cm.

The outer surface of the pots was mostly engraved. It appears that the decoration on the outer surface was rather a regular part of the vessels' decoration. It was concentrated on the shoulders and the largest bulge, the bottom of the vessel was smooth without decoration. The engraved decoration was mostly done with a comb tool. Mostly, we have seen fine sets of multiple wavy lines in combination with the lines of fine ripples. On one sherd there is a multiple wavy line under which short carved ripples are applied in lines by comb tool. There is also a rare combination of multiple wavy lines and relatively wider and deeper individually engraved lines, or a combination of multiple wavy lines, simple wavy lines, and wider individual ripples. However, we can find also the pots decorated with engraving without the use of a comb tool. Individually engraved wavy lines and ripples are mostly deeper and wider. The decoration with small gear is documented only by the one sherd from the body.

Chronologically sensitive is the shape of the mouth endings. More rarely, the longer, simply everted mouths of the funnel-like shape have represented the way, that the course of the rim after embedding in the neck has a nearly straight course. Expressively everted mouths are more dominant in the way, that from the inner side of the profile it is possible to see the continuous course of the eversion to its ending.

The rims are either rounded or justified. They slightly overtop the justified rims. By one specimen is documented a typologically older simply funnel-shaped opened longer mouth with an oblique inwardly aligned end. However, most of the justified mouths have a typologically younger character. By two specimens are documented more everted, nearly vertically aligned mouths of pots without the end widening. However, most of the justified mouths have a slight or a more noticeable rough end.

Predominantly, there are features with the end extension in the bottom part in the form of hangdown, but in one case there has slightly almost vertically aligned rim the extension upwards, which allows a slight flute to appear on the inner side of the rim. The typologically older mouths of the second group include the mouths with a simple rounded end. From them are derived typologically younger types of rounded, but thickened mouths. They are mostly shorter and often markedly everted specimens, whose expansion is reflected in the lower part of the rim in the form of hangdown.

The material from Ruská has abundant analogies, especially from the assemblages from the final phase after Great Moravian period development of the traditional Early Middle Ages pottery. Taking it into consideration, we can date back the settlements from Ruská to the 10th–11th centuries.

Besides the fragments of vessels, daub and animal bones there were also found other features in these settlements. From features 2/98 and 23/98 come the fragments of sandstone abraders. Two documented iron object from feature 2/98 in Čierna zem area are also valuable. The more preserved one is a relatively massive iron chopping tool with the length of 22.5 cm. Another object from this area is a fragment of the iron knife with the preserved length of 9.5 cm.

Settlement features from Ruská are an important source for the identification of rural settlement in the Zemplín-Uh area in after Great Moravian period. At the same time, they are completing the picture of the development in the microregion of the village during the Early and High Middle Ages, where today, besides the positions Pri citoríne and Čierna zem, we have also documented the settlement in two other excavations in the Farský vrch and Mostový riadok areas.

Fig. 1. Ruská, Michalovce district. Position Pri citoríne, overall research plan.

Fig. 2. Ruská, Michalovce district. Position Čierna zem, overall research plan.

Pl. I. Ruská, Michalovce district. Fragments of clay vessels. Pri citoríne site: 1 – feature 1/98; 5–7 – feature 2/98. Čierna zem site: 2, 4, 8–10 – feature 5/98; 3 – feature 14/98.

Pl. II. Ruská, Michalovce district. Fragments of clay vessels. Pri citoríne site: 1 – feature 2/98; 2, 4, 6, 9 – feature 1/98; 5 – feature 3/98. Čierna zem site: 3 – feature 5/98; 7 – feature 15/98; 8, 10 – feature 2/98; 13 – feature 13/98.

Pl. III. Ruská, Michalovce district. Fragments of clay vessels. Pri citoríne site: 1, 5 – feature 1/98; 3 – feature 2/98). Čierna zem site: 2 – feature 2/98. Iron artefacts: 4, 6 – feature 2/98.

Pl. IV. Ruská, Michalovce district. Fragments of clay vessels. Pri citoríne site: 2 – feature 3/98; 3, 7, 10, 13 – feature 1/98; 8 – feature 2/98. Čierna zem site: 1 – feature 15/98; 4 feature 13/98; 5, 11, 12, 14 – feature 5/98; 6 – feature 14/98; 9 – obj. 2/98.

Pl. V. Ruská, Michalovce district. Fragments of clay vessels. 1, 11 – feature 15/98; 3–5, 7, 8 – feature 14/98; 2, 6, 9, 10 – feature 24/98.

Translated by Natália Stajančová

Mgr. Marián Uličný, PhD.
Krajský pamiatkový úrad Prešov
Hlavná 115
SK – 080 01 Prešov
marian.ulicny@pamiatky.gov.sk